

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ В СТОСУНКУ ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз ролі промоції польської культури на міжнародній арені як засобу встановлення відносин з державами і народами, як чинника самовираження і позиціонування країни на світовій арені та в масовій свідомості. Висвітлено механізми державного регулювання культурної політики Польщі, ролі польських державних інституцій в її реалізації в Україні.

Ключові слова: культурна політика, дипломатія, промоція польської культури.

Irena Baładyńska. Polityka kulturalna Polski w stosunku do współczesnej Ukrainy.

Autorka przeanalizowała rolę promowania polskiej kultury na arenie międzynarodowej, jako sposobu nawiązania stosunków z państwami i narodami, czynnika autoprezentacji, pozycjonowania państwa na arenie międzynarodowej i w świadomości masowej. Ukazała mechanizmy regulacji polityki kulturalnej Polski i roli polskich instytucji państwowych w jej realizacji na Ukrainie.

Słowa kluczowe: polityka kulturalna, dyplomacja, promocja polskiej kultury.

Ірина Баладинская. Культурная политика Польши в отношении к современной Украине.

Осуществлен анализ роли промоции польской культуры как средства установления отношений с государствами и народами, как фактор самовыражения и позиционирования страны на мировой арене и в массовом сознании. Освещены механизмы государственного регулирования культурной политики Польши, роли польских государственных учреждений в ее реализации в Украине.

Ключевые слова: культурная политика, дипломатия, продвижение польской культуры.

Iryna Baladinskaya. Cultural Politics of Poland in Relation to Modern Ukraine.

The article suggests the analysis of the role of the Polish cultural policy promotion in the international arena as a means of establishing relations with the countries and peoples, as the factor of self-expression and positioning of the country in the world and in the public mind. The mechanisms of state regulation of cultural policy in Poland and the role of Polish government agencies in its implementation has been described.

Key words: cultural politics, diplomacy, the promotion of Polish culture.

З посиленням глобалізації в останні десятиліття світ перетворився на величезний інформаційний простір, де все сильніше відчувається взаємозв'язок і часто — взаємозалежність країн світового співтовариства одна від одної. Це спричинило ряд змін у міжнародних відносинах. По-перше, самі міжнародні зв'язки припинили бути прерогативою професійних дипломатів і пронизали все суспільство, проникаючи з області суто політичної, державної в різні рівні й різні сфери діяльності. По-друге, зростаючу роль у житті суспільства відіграють інформаційні потоки, спрямовуючи сприйняття, мислення і подальші дії в певне річище.

Стосовно культури в умовах глобалізації лунають різні оцінки і прогнози. З одного боку, висловлюється побоювання про можливе стирання національної ідентичності в процесі уніфікації та глобального «змішання культур», з іншого боку — глобалізація в силу встановлення інформаційної відкритості допомагає народам оформити, донести, висловити свою національну ідентичність найбільш повно.

Культурний сектор є одним із найбільш важливих компонентів європейського та світового соціального і економічного простору, який в той же час абсорбує і каталізує розвиток інформаційних та комунікаційних технологій. Для цивілізації, яка зараз становить одну велику площину комунікації держав, економік, суспільств, культура є важливим носієм спілкування, уможливорює перебування у світі. Креативна індустрія стає одним із найбільш інноваційних секторів економіки, стимулятором розвитку технологій, які вона власне і використовує. У таких умовах зростає роль культурної дипломатії. Вона слугує засобом встановлення відносин з іншими державами і народами, а також засобом самовираження і позиціонування країни на світовій арені та в масовій свідомості. Крім того, культурна дипломатія служить певним державам, свого роду механізмом компенсації: недостатність

«жорсткої» сили (військової, економічної тощо) виправляється використанням «м'якої» сили», тобто здійсненням впливу за допомогою іміджу країни та її репутації. Зокрема, таким шляхом рухається і Польща, яка все активніше задіює культурний фактор.

Дана проблематика досить докладно висвітлена в роботах польських авторів. Науковці зверталися до теми організаційної структури культурної дипломатії Польщі в рамках як загальних, так і спеціальних досліджень. Серед найбільш ґрунтовних розвідок необхідно виокремити роботу Радослава Зендеровського, у якій представлено цілісний аналіз міжнародних культурних зв'язків на сучасному етапі [1].

Особливе місце серед досліджень, присвячених цьому питанню, займає рапорт, підготовлений за дорученням Міністерства культури і національної спадщини Польщі, в якому підсумовуються зміни, що відбулися в секторі культури у Польщі протягом останніх двадцяти років [2].

У роботах Рафала Вішнєвського [3], Павла Коваля [4], Катажини Коженювської [5] увага акцентується на можливостях польської культурної дипломатії на Сході, а саме ролі культурної політики Польщі у підтримці освітньої і культурної діяльності поляків Білорусії, України, Литви, Росії, і в таких спосіб формування позитивного сприйняття впливовою елітою цих країн образу Польщі.

В українській науковій думці тема культурної політики Польщі щодо України не стала предметом окремого дослідження. Вона розглядається фрагментарно в рамках розвідок загального характеру, присвячених українсько-польським культурним зв'язкам [6]. Певну спробу дослідити особливості польської культурної дипломатії здійснив у своїй статті А. Ціватий [7]. Привертають увагу дослідження Н. Медведчук, в яких автор аналізує сучасний стан та перспективи розвитку української та польської культурної дипломатії, висвітлює питання фінансування культури у Польщі. Автор розглядає теорію та практику економіки культури у ЄС, і на цій основі аналізує специфіку фінансування культури у Польщі після набуття нею статусу держави-члена ЄС. Н. Медведчук підкреслює важливість і значення вивчення даної проблематики в контексті вироблення основ української культурної політики, зразком для якої визнано саме польську модель [8].

З огляду на вищезазначене, метою даної статті є висвітлення механізмів державного регулювання культурної дипломатії Польщі, ролі та уповноважень польських державних інституцій щодо реалізації концепції культурної політики Польщі, скерованої на Україну.

Ключовими поняттями нашого дослідження є «культурна політика», «зовнішня культурна політика» та «культурна дипломатія». Термін «зовнішня культурна політика» має загальний характер. Це поняття означає політичний процес використання культури як самостійного інструменту, який має концептуальну основу та містить план скоординованих, розрахованих дій на довгі роки. Зовнішня культурна політика є складовою культурної політики держави в цілому, її основи закріплюються у відповідних документах. Відповідно до визначення американського політолога Мільтона К. Каммінгса, культурна дипломатія — це «обмін ідеями, інформацією, цінностями, традиціями, віруваннями та іншими аспектами культури, які можуть сприяти покращенню взаєморозуміння» [9].

Потенціал культури у зовнішній політиці Польщі став використовуватися відносно недавно. Як зазначають польські дослідники, довгий час пріоритетними залишалися політичні та економічні відносини, а культура як дієвий чинник політичної стратегії держави, залишалася поза увагою політиків.

Але, починаючи з дев'яностих років активно обговорюється теза, що попередні методи просування культури вичерпали свої творчі можливості й досягли певного рівня ефективності. У сучасному світі вже практично неможливо провадити ефективну дипломатію і зовнішню економічну політику без міжнародних культурних обмінів і культурної дипломатії. Культура — це вже не просто додаток до економіки. Це її невід'ємна, динамічна сфера, що може найкращим чином використовувати сучасні засоби масової інформації для розвитку.

Дискусії щодо просування Польщі через культуру інтенсифікуються у другій половині дев'яностих років. Головними державними структурами, які мали широкі можливості в порівнянні з іншими державними структурами щодо реалізації зовнішньої культурної політики, стали Міністерство закордонних справ та Міністерство культури і мистецтв Польщі. У зв'язку з цим одним із ключових завдань першого стала реалізація стратегії культурної дипломатії як форми представлення країни на міжнародній арені за допомогою культури, а діяльність Міністерства культури, що безпосередньо пов'язана з культурною політикою, була спрямована на розв'язання нагальних проблем як усередині країни, так і за її межами.

До числа функцій міністерств входила розробка державних програм у сфері культури та участь в їх реалізації. Крім того, вони виступали як координатори діяльності інших міністерств і відомств, задіяних у сфері зовнішніх культурних зв'язків країни. Так, у 1998 році були представлені основні принципи та напрямки діяльності Міністерства закордонних справ та Міністерства культури і мистецтв, у тому числі просування польської культури за кордоном [10]. У жовтні 1999 року Броніслав Геремек (міністр закордонних справ) та Анджей Закревський (міністр культури і мистецтв) підписали лист про наміри, в якому були викладені сфери співпраці обох установ щодо промоції польської культури [11]. Цей документ окреслив концептуальні засади просування польської культури за кордоном як одного з пріоритетних напрямків зовнішньої політики держави.

Роль промоції культури була пов'язана з головною політичною метою Польщі, а саме: інтеграцією з європейськими структурами. Польщі необхідно було змінити свій не вигідний образ, який домінував у деяких європейських країнах, а також відкрити себе для тих країн, які практично не мали ніякого уявлення про Польщу. Проведені Міністерством закордонних справ дослідження засвідчили, що негативні оцінки часто спиралися на стереотипи, відсутність актуальних знань про Польщу. З огляду на таку ситуацію, було визнано, що зміна образу країни можлива завдяки просуванню польської культури. Умови інтеграції в європейські структури також диктували необхідність відповідних реформ та інституційних змін, впровадження нового виміру професіоналізму, який також означав командну роботу, партнерство та нові організаційні схеми.

З часом утвердилася думка про необхідність представлення польського культурного доробку як частини європейської культури на основі опрацювання і реалізації міжнародних проектів. У зв'язку з цим 2000 рік можна вважати переломною датою. Громадський комітет (Komitet Społeczny) Ради Міністрів прийняв «Інформацію про реформу польської культурної дипломатії», підготовлену Міністерством закордонних справ [12].

Підготовлена Міністерством закордонних справ програма реформування культурної дипломатії включала: 1) опрацювання загальної концепції та пріоритетів промоційної діяльності культурної політики за кордоном; 2) окреслення засад співпраці з іншими суб'єктами, які дотичні до реалізації міжнародного співробітництва в галузі культури та освіти; 3) підготовку змістової та організаційної бази промоції польської культури.

Наслідком таких перетворень стало опрацювання обов'язкової стратегії на основі інтегрованої діяльності низки міністерств, включаючи Міністерство культури; збільшилася кількість культурних презентацій, організованих за кордоном (Департамент промоції МЗС реалізував 4000 заходів, що у два рази перевищило результати попереднього року). Польща випрацювала програму «Культура 2000», яка була затверджена рішенням Ради ЄС та Європейського Парламенту від 14 лютого 2000 року на термін п'ять років, починаючи з 1 січня 2000 року до 31 грудня 2004 року. Загальний бюджет програми становив 167 млн євро. З 2001 року Польща є регулярною учасницею програми «Культура 2000», основною метою якої є окреслення єдиного культурного простору для народів Європи. Програма підтримує проекти, пов'язані з культурним співробітництвом країн-учасниць програми, а також спільні проекти в рамках європейської мережі культурної співпраці [13].

Краків здобув титул культурної столиці Європи; з'явилася ідея «Року Польщі», яку, зокрема, в Україні було реалізовано з березня 2004 року. На 2001 рік було заплановано Польсько-український Конгрес культури [14].

У період 2000–2004 років відбувалось інтенсивне просування культурних проєктів, пов'язаних, у першу чергу, з інтеграцією з Європейським Союзом. Виразнішим стало переконання, що проєкт «Рік Польщі» повинен бути адаптований до очікувань, можливостей і потенціального попиту в країні, в якій він буде організований. Це був також період створення нових інститутів — Інституту Адама Міцкевича (2000 рік), галузевих інститутів книги, театру (2004 рік).

У 2004 році Міністерством культури і мистецтв було підготовлено «Національну стратегію розвитку культури на 2004–2013 роки» [15]. У першу чергу вона стосувалася питань, пов'язаних зі станом культури в самій Польщі, але увага також акцентувалася на важливості культури в економічному контексті в рамках європейського виміру. У цей період підкреслюються характер і роль співпраці в рамках європейських фондів та пов'язаних з ними рекламних можливостей. На основі цих керівних принципів було окреслено ряд пріоритетів. Серед них і зовнішня культурна стратегія, що стосувалася формування позитивного образу Польщі та її промоції за кордоном через презентацію польської культури, польських митців та їх досягнень, здійснення міжнародного співробітництва; реалізація «Програми Фридерік Шопен», розрахованої на 2005–2010 роки (до 200-ї річниці народження митця) як суттєвого елементу розвитку культурного туризму; ефективне використання коштів ЄС в рамках програми «Promesa»; визнання спадщини в якості важливого елемента політики культурного поступу за кордоном.

У 2005 році назва Міністерства культури і мистецтв була змінена на Міністерство культури і національної спадщини. Міністерство представило документ «Політика підтримки в сфері культури і національної спадщини». У контексті зовнішньої культурної стратегії передбачалося активне просування польської культури за кордоном через ефективне реформування Інституту Адама Міцкевича; підготовка та реалізація нової програми промоції культури за кордоном; проведення програми «Добросусідство» (культурний обмін молоді з України та Білорусі); розвиток спеціальної програми щодо охорони культурної спадщини на Сході; ефективне використання європейських фондів.

4 грудня 2006 р. міністр культури і національної спадщини Казімеж Міхал Уяздовський представив оперативну програму міністерства на 2007 рік. У ній зазначалося, що 2007 рік стане роком прориву з огляду на фінансування культури в Польщі. В бюджеті Міністерства культури на 2007 рік на охорону пам'яток було зарезервовано більше 100 млн доларів США, що представляло собою зростання на 150% порівняно з 2006 роком, і стало найбільшою сумою, яку виділено на охорону культурної спадщини з 1989 року. Завдяки зусиллям Міністерства обсяг коштів від ЄС на період 2007–2013 рр. збільшився з 350 до більш ніж 490 млн євро. Також було заплановано, що загальний бюджет 12 оперативних програм Міністерства культури в 2007 році буде складати більше 300 млн злотих. До нововведень увійшли програма «Виспянський», започаткована з нагоди оголошення 2007-го року роком Станіслава Виспянського. Додатково до оперативної програми «Культурна спадщина» було введено два нових пріоритети: створення цифрових засобів культурної спадщини та охорона історичних кладовищ. Для підтримки діяльності організацій, які займалися консервацією та реставрацією некрополів, Міністерство в своєму бюджеті зарезервувало понад 3 млн злотих [16].

2007–2008 роки можна вважати періодом політичних змін, а отже, і змін у зовнішній культурній політиці Польщі. У 2008 році Міністерство закордонних справ представило рамкову стратегію промоції Польщі в 2008–2015 роках на основі інтегрованої відомчої діяльності [17].

Вперше за двадцятирічну історію так широко і всебічно прем'єр-міністр Польщі задекларував проблеми культури, що стосувалися перегляду пріоритетів і принципів культурної політики держави, поєднання традиції і сучасності, а також реформування організації та фінансування сфери культури [18]. Вперше публічно чинний голова уряду озвучив термін «індустрія культури». Конкретні кроки щодо присутності польської культури в Україні у цей період означені у відповіді державного секретаря Міністерства закордонних

справ РП Яна Борковського на запит депутатів Люціана Карасевича та Єжи Полячека (лист № SPS-023-6521/08 від 19 листопада 2008 р.) в справі положень, що містяться в exposé прем'єр-міністра Польщі Дональда Туска 23 листопада 2007 року щодо активізації польської зовнішньої політики стосовно до України [19].

Проаналізувавши цей документ, можна зробити висновок, що основні акценти у зовнішній культурній політиці Польщі, які впливали на промоцію польської культури за кордоном і представляли найважливіші її сфери, стосувалися: 1) організації низки проєктів: виставок, презентацій, концертів та інших форм у галузі живопису, скульптури, фотографії, кіно, театру, музики, польської мови, історії та літератури; 2) організації навчальних візитів до Польщі для осіб, які мають можливість впливу на формування громадської думки у своїх країнах; 3) фінансування стипендій для іноземців, які навчаються в Польщі та стипендій для діячів у галузі культури та мистецтва; 4) створення інтернет-порталів різними мовами і використання соціальних мереж; 5) утримання історичних будівель, пов'язаних з історією Польщі, які знаходяться за межами держави.

У вищезазваному документі також зазначалося, що Україна має статус пріоритетної держави в польській зовнішній програмі, що реалізується Міністерством закордонних справ. З огляду на це в Україні у 2008 році організовано найбільшу кількість проєктів. На зовнішню промоційну діяльність за посередництвом МЗС на Україну витрачено майже 16 млн злотих. З цієї суми в загальній складності було профінансовано 95 проєктів, з яких 34 реалізувалися польськими неурядовими організаціями, 28 — центральними органами влади, 17 — органами місцевого самоврядування, 16 — Посольством Республіки Польща в Києві (в рамках так званої програми Малих Грантів). У 2009 році на проєкти в Україні заплановано виділити суму в 14,5 млн злотих (зменшення в розмірі в порівнянні з попереднім роком пояснюється економічною кризою).

На особливу увагу заслуговує «Інформація про результати контролю виконання бюджету держави в частині 24 — культура і охорона народної спадщини, виконання фінансових планів дотації на промоцію культури і промоцію творчості», підготовлений Верховною Контрольною палатою [20]. Аудит «Промоція польської культури у світі» (№ Р/10/070) за 2009 рік був ініційований вище названою установою. Також із запитом щодо інспекції до Голови Верховної Контрольної палати звернувся і Голова Ради Міністрів. Метою аудиту була оцінка реалізації завдань для просування польської культури у світі, включаючи оцінку ефективності прийнятих заходів з пропаганди польської культури урядовими адміністративними органами і підпорядкованими їм або контрольованими ними організаційних одиниць в першому півріччі 2009–2010 роках (перше півріччя).

Зокрема, оцінці підлягали: 1) розробка та реалізація довгострокових стратегій і програм щодо промоції польської культури у світі; 2) ступінь і форми виконання завдань і точність планування та розрахунків коштів, призначених на просування польської культури у світі; 3) моніторинг та оцінка діяльності щодо промоції польської культури у світі; 4) ефективність заходів щодо промоції польської культури у світі, в тому числі у зв'язку з головуванням Польщі у Раді ЄС і чемпіонатом Європи з футболу 2012 року.

Перевірка охоплювала 19 одиниць, в тому числі чотири міністерства (Міністерство закордонних справ, Міністерство культури і національної спадщини, Міністерство науки та вищої освіти, Міністерство спорту і туризму), вісім Польських інститутів (у Берліні, Києві, Лондоні, Москві, Парижі, Стокгольмі, Відні та Римі), Інститут Адама Міцкевича у Варшаві, Театральний інститут імені З. Рашевського у Варшаві, Міжнародний центр культури у Кракові, Інститут книги в Кракові, Польський інститут кіномистецтва, Польську туристичну організацію та Товариство «Спільнота польська».

Завершивши свою роботу, Верховна Контрольна палата зауважила, що діяльність інституцій, що перевірялися, не дала очікуваних результатів. Польща у світі не сприймається як сильна національна марка (національна марка — єдине ціле іміджу, репутації і авторитету країни, держави і нації, що становить суму функціональних й емоційних цінностей, які

країна надає світові, які відомі країнам, організаціям, групам [21]). У світовому рейтингу Country Brand Index, який з 2005 року проводить американська консалтингова фірма Future Brand, що спеціалізується на дослідженнях та розвитку марок, Польща в 2009 році посіла тільки 85-те місце.

Серед основних причин такої ситуації називалася неопрацьованість стратегії промоції польської культури у світі відповідними міністерствами та неналежний моніторинг та оцінка поточних рекламних заходів.

Враховуючи висновки Верховної Контрольної палати, Міністерство закордонних справ — в рамках діяльності Ради промоції Польщі — опрацювало документ «Напрямки промоції Польщі до 2015 року», який був прийнятий цією Радою 23 вересня 2009 року і рекомендований Голові Ради Міністрів, однак не отримав рангу державного документу, не зважаючи на його внесення Міністром закордонних справ для обговорення Комітетом Ради Міністрів.

30 листопада 2009 року був підписаний Протокол про співпрацю між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури і національної спадщини Республіки Польща на період з 2009 по 2012 роки. У документі підкреслюється, що сторони будуть сприяти:

- культурному обміну між Україною та Польщею, зокрема, реалізовувати культурні й мистецькі проекти за участю представників двох країн, здійснювати обмін художніми колективами та візити митців і діячів культури в рамках міжнародних фестивалів, культурних заходів;

- розвитку різних форм співробітництва в галузі образотворчого мистецтва;
- співробітництву в галузі літератури, кіномистецтва і народного мистецтва в обох країнах;
- розвитку співпраці в галузі охорони і повернення культурних цінностей;
- охороні, консервації та реставрації культурної спадщини в обох країнах і підтримці ініціатив, спрямованих на їх захист, збереження та відновлення [22].

Перераховані установи є основними суб'єктами, що здійснюють практичну діяльність у сфері міжнародного культурного співробітництва Польщі та України. Крім того, в реалізації польської культурної політики в Україні задіяні Польський інститут у Києві, Інститут Адама Міцкевича (Варшава) та Міжнародний центр культури (Краків), а також галузеві установи. Серед них необхідно згадати Інститут книги, Польський інститут кінематографії, Національний інститут Ф. Шопена, а також музеї, театри і бібліотеки, дослідження діяльності яких та їхньої участі у культурній дипломатії Польщі, спрямованої на Україну, варті окремої публікації.

У дебатах щорічної конференції «Польська східна політика» (2012), які стосувалися польської культурної дипломатії, прозвучала думка директора Белсату Агнешки Ромашевської-Гузи щодо конкретних аспектів промоції польської культури в Україні, Росії чи Білорусі. Як зазначила Ромашевська-Гузи, Варшава неповністю використовує ті шанси, які існують для поширення знання про польську літературу, театр, музику та кінематограф. Причиною є банальний брак відповідного фінансування. Відсоток грошей з бюджету, які витрачаються на промоцію польської культури на Сході Європи, порівняно з видатками на промоцію на Заході, є трагічним. Агнешка Ромашевська-Гузи наголосила, що багато хто в українському та білоруському суспільстві сприймає польську культуру як своєрідне «вікно у світ» і відчуває її недостатню присутність на щодень. «На Заході нас сприймають згідно з нашим впливом у Європі. Тому чим більше ми зробимо на Сході, зокрема, у площині культури, тим більше про нас знатимуть на Заході», — зазначила Ромашевська-Гузи. Загалом, учасники конференції погодилися, що найбільшою проблемою польської культурної дипломатії є створення сучасних розпізнавальних культурних брендів та нестабільне фінансування [23].

Отже, висновок можна окреслити такий — міжцивілізаційний діалог не може обійтися без культурної дипломатії. Всі цивілізовані країни, що усвідомлюють свої національні завдання, докладають необхідних зусиль і, найголовніше — виділяють значні кошти для просування своєї культурної дипломатії. Цей напрямок зведено в розряд високого державного завдання.

У домінуючих європейських моделях держава, більшою чи меншою мірою, виступає як покровитель мистецтв. Це тому, що держава має ефективні і довгострокові інструменти для створення з культури системи ідентифікації та промоції на міжнародній арені, хоча ефективність використання цих інструментів окремими країнами істотно відрізняється. Промоція культури зараз є особливо важливим елементом налагодження міжнародних політичних і економічних відносин. Роль культури в цілому, обмін цивілізаційними досягненнями і цінностями зростає і становить економічно найдешевші і найбільш ефективні засоби цього обміну.

Резюмуючи, хотілося б відзначити, що культурі належить особлива роль у реалізації зовнішньополітичної стратегії Польщі. За останні два десятиліття була створена широка мережа державних установ, як усередині країни, так і за кордоном для реалізації програм культурної дипломатії. Діяльність держави за кордоном спрямована не тільки на розвиток зв'язків з урядовими структурами та міжнародними організаціями, але також безпосередньо і з широкими суспільними колами. Створення мережі культурних центрів Польщі за кордоном було здійснено за всебічної підтримки держави. Очевидно, що на першому етапі формування іміджу країни на міжнародній арені необхідні розробка загальної стратегії зовнішньої культурної політики, наділення спеціальними повноваженнями державних органів по її реалізації, створення культурних установ за кордоном і координація діяльності всіх учасників даного процесу. Завдяки цьому Польща вийшла на якісно інший рівень реалізації культурної дипломатії, і як сильну сторону розвитку даної сфери потрібно відзначити вплив Міністерства закордонних справ і Міністерства культури і національної спадщини на правове регулювання та законодавчі ініціативи в галузі просування польської культури. Необхідно також згадати про широкі можливості держави у проведенні моніторингу ефективності діяльності суб'єктів культурної дипломатії.

1. *Zenderowski R.* Międzynarodowe stosunki kulturalne [Електронний ресурс] / R. Zenderowski. – Режим доступу :

<http://www.zenderowski.republika.pl/mskkatowice.pdf>.

2. *Raport o promocji kultury polskiej za granicą «Od wymiany kulturalnej do nowej inteligentnej siły. Promocja Polski przez kulturę»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.kongreskultury.pl/title,Raport_o_promocji_kultury_polskiej_za_granica_,pid,136,oid,787,cid,179.html.

3. *Wiśniewski R.* Polska dyplomacja kulturalna na Wschodzie a potrzeby naszych mniejszości [Електронний ресурс] / R. Wiśniewski // *Ośrodek Myśli Politycznej*. – Режим доступу :

<http://www.omp.org.pl/stareomp/index982d.html?module=subjects&func=printpage&pageid=293&scope=page>.

4. *Kowal P.* Niektóre aspekty formułowania programu kulturalnego dla Polaków na Wschodzie [Електронний ресурс] / P. Kowal // *Ośrodek Myśli Politycznej*. – Режим доступу :

<http://www.omp.org.pl/stareomp/index4620.html?module=subjects&func=printpage&pageid=292&scope=page>.

5. *Korzeniowska K.* Obecność kultury polskiej na Wschodzie [Електронний ресурс] / K. Korzeniowska // *Ośrodek Myśli Politycznej*. – Режим доступу :

<http://www.omp.org.pl/stareomp/indexd83e.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=291>.

6. *Калакура О.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті : [монографія] / Олег Ярославович Калакура. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.

7. *Лишко В. В.* Українсько-польські зв'язки в галузі культури 1991–1999 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Вікторія Володимирівна Лишко. – К., 2002. – 16 с.

8. *Ціватий В.* Публічна та культурна дипломатія Республіки Польща ХХІ століття: інституційний аспект [Електронний ресурс] / В. Ціватий. – Режим доступу :

<http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/publiczna-ta-kulturna-diplomatija-respubliki-polshcha-khkh>.

9. *Медведчук Н.* Українська та польська культурна дипломатія: підходи, сучасний стан, перспективи розвитку / Н. Медведчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 299–305.

10. *Медведчук Н.* Підходи до фінансування культури у Польщі на тлі загальноєвропейської культурної політики [Електронний ресурс] / Н. Медведчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2007. – № 1. – С. 69–74. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnvnu/istor/2007_1/1/7.pdf.

11. *What is cultural diplomacy?* [Електронний ресурс] // Cultural diplomacy initiative. – Режим доступу :

http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy#_ftn3.

12. *Ilczuk D.* Poland [Електронний ресурс] / D. Ilczuk, M. Nowak, E. Bender // Compendium Cultural Policies and Trends in Europe. – Режим доступу :

http://www.culturalpolicies.net/down/poland_122011.pdf.

13. *List intencyjny ministrów kultury i sztuki oraz spraw zagranicznych w sprawie współdziałania na rzecz skoordynowanej promocji kultury polskiej* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.iam.pl/public/files/List%20Intencyjny.pdf>.

14. *Komunikat po KSRM 07.06.2000* [Електронний ресурс] // Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Centrum Informacyjne Rządu – Режим доступу :

http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/1937_2700.htm.

15. *Churski P.* Programy wspólnotowe i ich struktura w systemie środków pomocowych dla Polski [Електронний ресурс] / P. Churski // *Możliwości absorpcji instrumentów pomocowych Unii Europejskiej przez samorządy lokalne i podmioty gospodarcze województwa kujawsko-pomorskiego* / [red. M. Stefański]. – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, 2004. – S. 11–35. – Режим доступу :

<http://www.staff.amu.edu.pl/~chur/bibliografia/PROGRAMY%20WSPOLNOTOWE.pdf>.

16. *Komunikat po Radzie Ministrów – Warszawa 21.08.2001* [Електронний ресурс] // Kancelaria prezesa Rady Ministrów – Режим доступу :

http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/1937_2444.htm.

17. *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013* [Електронний ресурс] // Ministerstwo Kultury Warszawa, 2004. – Режим доступу :

http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf.

18. *Więcej środków na kulturę w 2007 r. – programy operacyjne MKiDN i fundusze europejskie* [Електронний ресурс] // *Finanse Publiczne*. – Режим доступу :

<http://finanse-publiczne.pl/arttykul.php?view=278>.

19. *Ramowa strategia promocji Polski do 2015 r.* [Електронний ресурс] // *Stowarzyszenie Polskich Mediów*. – Режим доступу :

http://www.ttg.com.pl/download/strategia_MSZ.pdf?id=ZXByQGVwci5wbA%3D%3D.

20. *Exposé Premiera Donalda Tuska 2007* [Електронний ресурс] // *Rzeczpospolita*. – Режим доступу :

<http://www.rp.pl/arttykul/71439.html?p=1>.

21. *Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 6521 w sprawie zapowiedzi zawartej w exposé premiera Donalda Tuska z dnia 23 listopada 2007 r. aktywizacji polityki zagranicznej Polski wobec Ukrainy* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/5ADC2643>.

22. *Informacja o wynikach kontroli promocji kultury polskiej na świecie*. Warszawa, maj 2011 r. [Електронний ресурс] // *Najwyższa Izba Kontroli. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego*. – Режим доступу :

<http://www.egospodarka.pl/pliki/nik-promocja-kultury.pdf>.

23. *Borus M.* Aneks. Marka dla Polski [Електронний ресурс] / М. Borus, М. Kłoczko // Olins W. O marce. – Warszawa, 2004. – Режим доступу :

http://media.wix.com/ugd/773479_044d95409903de37dbe9845e9381ad9f.pdf?dn=Marka,+marka+narodowa,+branding+narodowy+-+zagadnienia+definicyjne.pdf.

24. *Протокол* про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністром культури і національної спадщини Республіки Польща на 2009–2012 рр. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу :

http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_140.

25. *Бабакова О.* Промоція польської культури на сході: брак коштів / О. Бабакова. – Режим доступу :

<http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/119489>.